

Cvito Fisković:

GLAVA SRED SVODA ARNIROVE KAPELE JURJA DALMATINCA U SPLITU

Juraj Dalmatinac, najistaknutiji i najdarovitiji naš kipar i graditelj starijeg vremena, poznat je zbog vrsnog i raznolikog oblikovanja izrazitih ljudskih lica. Izazvan unutarnjim pobudama izraza čovječje misli, radosti i žalosti u očima i na usnama on je neusiljeno s nekoliko odlučnih crta, prirodno i bez pretjeravanja i ismijavanja prikazao otkrivanje ljudskih osjećaja i tim pokazao svoje shvaćanje i uživljanje u mnoštvo ljudi koje je sretao i promatrao. I tim uživljanjem u ljude svoje svakidašnje okoline svih rodova i dobi, ovaj je kipar sukladnom umjetničkom snagom znao oblikovati i oživiti čovječje glave. Iako svetačkim licima anđela, svetaca i gospa on dava blag, često neodređen izraz smirenosti, Mariji je u reljefu »Kristova oplakivanja« u crkvi Gospe Sedam Žalosti,¹⁾ zasjenjenoj borovim granama na slikovitom prisoju Marjana, prikazao beskrajnu tugu majke nad ukrućenim tijelom mrtvog jedinca, u licu starca sred svoda krstionice šibenske stolne crkve iskonsku snagu i stalozenu volju Stvoritelja,²⁾ a u licu sv. Grgura na mletačkoj crkvi S. Vidale mirnu sabranost svetitelja i nadučitelja.³⁾

Raznolikost ljudskih lica usklađenu s njihovom čudi, živošću, mišlju i trenutnim raspoloženjem prikazao je u glavama kojima je ukrasio apside šibenske stolne crkve približivši nam spuštanjem sučelice i na ulicu, među sva naša pokoljenja, ljude, djecu i žene davno nestalih vremena. Ovjekovječio je tim životnost naših Primoraca u vremenu kada se borahu za svoja prava, jagmiše za priznanja, poslove i užitke u renesansnom osvješćivanju četiristotih godina. Upravo bi ih zbog te njihove životne uvjerenosti kojom žive kroz stoljeća trebalo sačuvati idućim pokoljenjima.⁴⁾

Tu živost i posebni, različit izraz trenutnog i pojedinačnog čina i raspoloženja udahnuo je on vještinom svog kiparskog dlijeta i svima onima koje je prikazao u prizoru ubojstva splitskog biskupa Arnira, na pročelnom reljefu njegove rake prenesene iz kapele srušene splitske crkve sv. Eufemije u župsku crkvu Kaštel-Lukšića. Tim nasilnim činom austrijske vojske spomenik je otrgnut i prenesen iz svog umjetnički zao-kruženog prostora, koji je isticao njegovu uzdrhtalu snagu, u beskrvni,

otpuhnuli barok glomazne seoske crkve. Iako je tu loše smješten, ovaj je najveličanstveniji dalmatinski nadgrobni spomenik ipak spašen od propasti i to u doba klasicizma, kojemu za istančanost gotičko-renesansnog spleta i za ponos našeg vlastitog likovnog stvaralaštva nedostajaše sluha.⁵⁾

Uzbuđenost narikače raskriljenih ruku, nagli pad svećenika Miha pokošenog otrovom, predanost uzaludnoj borbi mrtvog Arnira, živost,

Juraj Dalmatinac: Glava mladića sred svoda Arnirove kapele u Splitu (foto Ž. Bačić)

ubrzanost i odlučnost starih i mladih ogorčenih mosorskih gorštaka u napadaju na otimača njihove siromašne djedovine kao i ponositost i samopouzdanje njihova kneza u opravdanost njihova čina, jasno ođavaju da se Juraj Dalmatinac uživio u ovu odlučnu i krvavu pobunu domoljubnih Poljičana protiv crkvenog vlastodršca koji nije, došavši iz grabežljive italske sredine, shvatio odlučnost naših seljaka u obrani svojih iskonskih prava,⁶⁾ onih za koje je splitski pjesnik Franjo Natalis početkom XVI vijeka na latinskom pjevao:

*Sili se narod ovaj pokorio nikađa nije.
Ponosno zemlju svoju odvajkad poljičkom zove.*

Ali Juraj Dalmatinac nije ispoljio klesanjem u kamenu svoju uzbudljivu umjetničku čud samo na poklopcu i na prednjoj strani Arnirove rake. Njegova je nemirna snaga prožela i ukrasne dijelove okvira tog prizora: vijugavo kasno-gotičko uže kojim je raka opasana i čvrsta tjelesa anđela koji drže, raskrivaju i savijaju zastore oblikujući figurativni, svečani i živi pokrov, baldahin u kojemu se bujnost Jurjevih oblika istakla u prejakom izrazito kasnogotičkom plastičnom naglasku kao i u arhitektonski raščlanjenom baldahinu veličanstvenih vrata jakinske franjevačke crkve.⁷⁾

Ta živost nije sustala ni u Arnirovoj kapeli. Razgranala se na glavicama bočnih, ugaonih i ulaznih zidnih stupića, ispoljila se u sitnom ukrasu usavršenih ali i skicozno klesanih listića ulaza u čijem se polukružnom, skladno odmjerenom luku već odrazuje renesansa koja je očita i u prizoru Arnirova ubojstva. Ta živost i snaga prožima i četverodijelni svod kapele sastavljen od uobičajenih nepravilnih ploča. Njegova ukrižana plastična rebra nisu, da ne bi djelovala oslabljeno, ukrašena udubljenom profilacijom ni »ribljom kosti« poput onih u Zudenikovoj kapeli u Rabu i u Jurjevima pobočnim lađama šibenske stolne crkve.⁸⁾ Izvedena su u golom, oštro rezanom poligonalnom i punom volumenu, a stječu se i vežu u isto tako čvrstom, jednostavnom okruglom zaglavku. U njemu je oblikovana u visokom reljefu mladićeva glava ukovirena u bujnu kovrčastu kosu, blaže izvedenu uz lice, da se ne suprotstavi njegovoj mekoći a jače i plastičnije na rubovima, da se opre stiskanju čvrstog i širokog okvira.

Ta glava je svojom jedrinom i svježinom punih oblika oličenje mladosti, a u isto vrijeme je strogo podređena svrsi; u njene usne je usađen željezni kolut da prihvati lanac kandila koje je blistalo pred blaženikovom rakom. To kandilo kovano u srebru i svijetloj mjedi ili u željezu, davno je nastalo kao svi naši romanički i gotički viseći svijećnjaci.⁹⁾ Zamijeniše ga vjerojatno u XVIII vijeku raskošnijim, baroknim, ali se ni to u promijenjenoj namjeni ove svetinje ukinutog samostana benediktinki nije sačuvalo.

Mladićeva glava koja ga je držala usnama otkriva, osobito nakon njena čišćenja od baroknog premaza boje i pozlate, sve oznake Jurja Dalmatinca i očito je da je njegovo vlastoručno djelo. on je, dakle, tvorac čitave kapele od tjemena svoda, u kojem je ova glava, do prizemnih stopa oltarskih i zidnih stupova. Neshvatljivo je, dakle, kako

povjesnici umjetnosti, koji su ranije o raci pisali, smatrahu da su raka i kapela djelo Nikole Firentinca,¹⁰⁾ zatim da nisu čitave Jurjevo djelo već rađene po njegovu nacrtu¹¹⁾ ili da ne pokazuju njegov osobni rad već njegove radionice¹²⁾ iako arhivski zapisi spominjahu uz ovaj spomenik Jurja.¹³⁾

Juraj Dalmatinac: Grb u Muzeju grada Splita (foto N. Gattin)

Pošto sam vrednujući likovnu vrsnoću rake i kapele 1948. godine izrekao da nema nikakve sumnje da su u cjelini Jurjevo djelo i k tome objavio još jedan arhivski dokumenat iz 1445. godine u kojemu on priznaje da je isplaćen za rad ovog djela,¹⁴⁾ konačno prihvatiše to mišljenje¹⁵⁾ i tako je Juraj Dalmatinac priznat kao njegov majstor, pače se raka ubraja u ona njegova najznačajnija djela kojima on prelazi k renesansi.

Jurjevu ruku odavaju, dakle sve pojedinosti na raci i u kapeli: crte i pokreti likova, sagibljivi i prirodni nabori tkanina, vješto i plastično oblikovano kovrčasto lišće na glavicama pobočnih stupova koje se primjećuje i u malim Jurjevim reljefima kao što je onaj grb u kvadrilobu s lavljom glavom u Muzeju grada Splita.¹⁶⁾ Majstorovu vrsnoću odava i mladičeva glava sred kružnobreastog svoda. Čvrsta oblina lica, bujnost kovrčaste kose, vrpca kojom je kao dijademom ovjenčano čelo, imaju oznaku Jurjevih mladenačkih glava u Jakinu, Šibeniku i u Splitu,¹⁷⁾ pače je svježija i življa od njih. Ta živost je osobito izražena kosim pogledom zjenice koji nije ukočen ni podređen nošenju visećeg kandila već je živnuo i slobodno gleda postrance. Svojom plastičnošću se prostorno nadovezuje na anđela koji je vrh rake i time doprinosi cjelovitosti ove unutrašnjosti, u kojoj se očituje Jurjev smisao i osjećaj za skladno i dosljedno rješenje prostora, kojim on postiže najveći uspjeh u krstionici šibenske stolne crkve. Ta glava nadmašuje vrsnoćom sve kiparski obrađene kamene zaglavke na svodovima dalmatinskih spomenika, pa i one u svodovlju dvorišta dubrovačkog dominikanskog samostana, koji se odlikuju raznolikim poprskama u medaljonima.¹⁸⁾

Zbog svega toga objavljujem, prema fotografiji Živka Bačića, ovu dosad jedva spominjanu glavu, kojoj je umjetnička vrsnoća slabo uočljiva zbog njena visokog položaja a i nove staklene nagubice kojom je skladni pročelni luk kapele nedavno bezobzirno zatvoren, da jadnik odoli »zubu vremena i rušilačkim hirovima splitskog pokoljenja« kao što bi se, ogorčen borbom za spasavanje kulturno-umjetničke baštine, izrazio don Frane Bulić.¹⁹⁾

Ipak je Jurjeva kapela u općem rušenju samostana benediktinki, povezanih s imenom kralja Krešimira i Marka Marulića, iako izvana neugledno građena hrapavim kamenom²⁰⁾ i bez uočljiva svoda, iako joj izvadiše srce, uspostavljeno nedavno sadrenim odjevom, odoljela razaranju i nije srušena kao ona Alešijeva posvećena sv. Kati u uništenom dominikanskom samostanu sučelice Srebrnih vrata Dioklecijanove palače. Pa kada je već ovo remek-djelo istaknutog umjetnika koje dokazuje njegovo saživljavanje s renesansom²¹⁾ iako rastavljeno ipak spašeno, trebalo bi mu jednako kao i srušenoj preromaničkoj crkvi sv. Eufemije, kojoj se temelji i polupani stupovi uz njega prostriješe, doličnije urediti hortikulturalni okvir i obratiti mu veću pažnju. Ta pažnja nedostaje prema spomenicima i stoljetnoj urbanističkoj cjelini ovoga grada, kojemu se središnji spomenički dio danomice pretvara, za čudo i zbog arheoloških istraživanja, sve više u nečistu ruševinu, kojoj, kao ni Solinu ni Trogiru, malo pomažu SOS za spomenike što se trenutačno pokrenu i zaborave bez stida nad trajnim zapuštanjem i očiglednom propadanjem likovne kulturne baštine.

- 1) C. Fisković, Neobjavljeno »Oplakivanje« Jurja Dalmatinca, Peristil 10—11, Zagreb 1968, str. 41. Treba upozoriti da je sjeverni anđeo lučonoša oštećen i djelomično da su mu ruka i svijećnjak zakrpljeni sadrom, što se primijetilo nakon čišćenja reljefa koje je izvršio Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu, O. c. sl. 1.
- 2) V. sl. C. Fisković, Juraj Dalmatinac, Zagreb 1963, sl. 49.
- 3) C. Fisković, Prilog Jurju Dalmatincu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15. Split 1963, sl. 8, 9. I. *Chiappini di Serio* ne odbija tu izneseno pripisivanje Jurju reljefa sv. Grgura. Proposte e precisazioni per Giorgio da Sebenico. Notizie da Palazzo Albani, anno II n. 5. Urbino 1973, str. 20. W. *Wolters* u svojoj temeljnoj knjizi o mletačkoj gotici pišući o Jurju Dalmatincu prihvaća moje pripisivanje kiparu taj reljef: »È possibile che Giorgio Orsini, che nel 1441 viene ancora detto »habitor Venetiarum« sia stato — prima della sua partenza — attivo a Venezia anche come collaboratore di Bartolomeo Buon non è però documentato se abbia lavorato alla Porta della Carta di Palazzo Ducale. È tradizionale l'attribuzione a lui di due gruppi di putti, sulla base della loro somiglianza con due putti dell' abside del Duomo di Šibenik. Mi pare invece dubbio che egli abbia scolpito vari capitelli dell'ala ovest dello stesso Palazzo, com'è stata avanzata l'ipotesi. Più conveniente mi sembra invece l'attribuzione di un rilievo sopra un ingresso laterale di S. Vidal a Venezia proposta da C. Fisković.« La scultura veneziana gotica — 1300/1460, Venezia 1976, str. 134. Neuvjerljivim se doimlju i pretpostavke da je Juraj izradio one glave na konzolama u Foscarijevom trijemu i slavoluku Duždeve palače, šibenske palače Foscolo i šibenske stolne crkve. Te glave nemaju Jurjeve istančanosti. Vidi D. Kečkemet, Udio Jurja Dalmatinca na Foscarijevu portiku Duždeve palače u Veneciji i na srodnim izvedbama. Radovi Centra JAZU u Zadru sv. XXII—XXIII, Zadar 1976. sl. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 12, 14. (na portalu Sv. Augustina u Jakinu).
- O tome opširnije usporedi: Igor Fisković, Uz proširenje djelatnosti Jurja Dalmatinca u Šibeniku. Zbornik za likovne umjetnosti 13 Novi Sad 1977. str. 71—97.
- 4) Na simpoziju o Jurju Dalmatincu sam uzalud uložio apel za njihovo spasavanje i zaštitu. V. *Mirković*, Nakon Simpozija o Jurju Dalmatincu, Vjesnik, Zagreb, 5. i 6. listopada 1975.
- 5) V. sl. C. Fisković, o. c. (2) sl. 57—60, str. 17, 18; Isti, Sarkofag Jurja Dalmatinca u Kaštel-Lukšiću, Poljički zbornik, sv. 3, (u tisku). *Toma Arhidakon*, Kronika, uredio i preveo Vladimir Rismondo, Splitski književni krug, knjiga I, Split 1977, str. 68; Život sv. Arnira, uredio Cvito Fisković, Splitski književni krug, knjiga I, Split 1977, str. 125. Treba napomenuti da se crkva sv. Arnira u poljičkom selu Dubravi spominje ranije od natpisne ploče na njenom pročelju iz 1897. godine, i to u prvoj polovici XVIII stoljeća u arhivskim bilješkama iz 1758. godine, a postojala je vjerojatno u manjem možda u drugom obliku i ranije (Arhiv JAZU u Zagrebu).
- 6) Vidi o tome članak *J. Marušića*, Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društvenom životu poljičkih sela (i Katuna) u Poljičkom zborniku II, Zagreb 1971, str. 98.
- 7) V. sl. C. Fisković, o. c. (2), sl. 68.
- 8) V. sl. C. Fisković — K. *Prijatelj*, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu, Split 1948, str. 16.
- 9) U splitskoj stolnoj crkvi je vjerojatno visio željezni svijećnjak u obliku križa u kojemu su bile staklene čaše ispunjene uljem, koji su palili u svećanim danima, a bio je možda nalik onome u mletačkoj bazilici sv. Marka ili u trogirskoj stolnoj crkvi. To bi se mogio zaključiti po ostavštini kožara Radoša koji 1281. godine ostavlja ulje za takav svijećnjak: ... de oleo pro accendenda cruce magna ferea in ecclesia beati Domnii ... T. *Smičiklas*, Codex diplomaticus sv. VI, str. 381, Zagreb 1908.

Taj viseći svijećnjak bit će bio romaničkog ili, ako je bio uvoz iz tuđine, gotičkog sloga. U splitskoj srednjovjekovnoj riznici stolne crkve spominju se, naravno, viseći svijećnjaci, ali im se ne navodi oblik. G. *Praga*. Antichi inventari del tesori di San Doimo di Spalato. Archivio Storico per la Dalmazia XX, Rim 1935, posebni otisak str. 8, 10; D. *Diana*, N. *Gogala*, S. *Matijević*, Riznica splitske katedrale

Split, 1972, str. 172, 173. Sada se u stolnoj crkvi nalaze samo viceći svijećnjaci baroknog i kasnijeg doba.

- 10) *H. Folnesics*, Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des 15. Jahrhunderts in Dalmatien. Kunsthistorischen Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege, Bd. VIII, Beč 1914, str. 76. 172—173.
- 11) *Lj. Karaman*, Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijek, Zagreb 1933. str. 57. Ipak Bulić i Karaman spominju samo Jurja Dalmatinca kao graditelja kapele *F. Bulić* — *Lj. Karaman*, Palača cara Dioklecijana u Splitu, Zgreb 1927, str. 242.
- 12) *Lj. Karaman*, Dalmacija kroz vjekove u historiji i umjetnosti, Split 1934, str. 148; *Isti*, Juraj Dalmatinac, Hrvatsko kolo V, br. 2. Zagreb 1952, str. 99. Pisac piše za Jurja da je na raci »za njegovu ruku izvedba u nekim dijelovima manjkava, forma opora ...« Međutim ta oporost je tipična za ovog temperamentnog majstora.
- 13) *I. Kukuljević*, Slovník umjetnikah jugoslavenskih, Zagreb 1858, str. 255.
- 14) *C. Fisković*, Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu, Historijski zbornik I, br. 1—4, Zagreb 1948, str. 206. *Isti*, Naši primorski umjetnici od 9. do 19. stoljeća, Hrvatsko kolo br. 2. Zagreb 1948, str. 250.
- 15) *Lj. Karaman*, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, Zagreb 1952, str. 55. *K. Prijatelj*, Spomenici Splita i okolice Split 1951, str. 41; *M. Prelog*, Dva nova »putta« Jurja Dalmatinca i problem renesansne komponente u njegovoj skulpturi, Peristil 4, Zagreb 1961, str. 54.
- 16) *C. Fisković*, Neuočeni reljef Jurja Dalmatinca u Splitu, Mogućnosti XXII br. 2, Split 1975, str. 129. Taj je grb bio umetnut u jednu romaničku kuću sred Splita, V. sl. *C. Fisković*, Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, Serija III, sv. 2, Zagreb 1952, sl. 61.
- 17) V. sl. *C. Fisković*, o. c. (2), table 24, 30, 51, 63, 66.
- 18) *C. Fisković* — *K. Prijatelj*, Dominikanski samostan, Dubrovnik, Zagreb 1975, str. 49.
- 19) *F. Bulić* — *Lj. Karaman*, Palača cara Dioklecijana u Splitu, Zagreb 1927, posveta, str. 3.
- 20) I Firentinčeva kapela bl. Ivana u trogirskoj stolnoj crkvi i barokna kapela sv. Duje u splitskoj stolnoj crkvi ne bijahu izvani obrađene kao u unutrašnjosti. Čini se da je Juraj Arnirova kapelu podigao na jednoj starijoj i tako bio prostorno skučen a i koristio se njenim zidom. Unatoč tome volumen prostora odiše izuzetno jasnim, rekli bismo, renesansnim razmjerima.
- 21) Na pisanje *W. Woltersa* da bi reljef Arnirova ubojstva bio ovisan o crtežu iz Galerije Uffizi već sam se osvrnuo, *C. Fisković*, o. c. (1) str. 43, bilješka 8.